

110 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА АЛФРЕД ЕЙЪР (1910-1989)

Анотация

Името на сър Алфред Ейър свързваме с Виенския кръг и философията на логическите позитивисти. Ейър е един от най-възторжените последователи на тази философия от началния период на развитието ѝ и вероятно най-много допринася за разпространението ѝ в Англия. *НОТА БЕНЕ* отбелязва 140-годишнината от рождението на Алфред Ейър с превод на статията за него в Британската енциклопедия (*Encyclopedia Britannica*; <https://www.britannica.com/biography/A-J-Ayer>).

Статията е написана от Бен Роджърс, Асоцииран директор от Института за изследване на публичната политика, който е автор на редица книги, между които и книгата *A.J. Ayer: A Life*. Преводът на статията е дело на Камен Лозев.

Annotation

The name of Sir Alfred Ayer is associated with the Vienna Circle and the philosophy of the logical positivists. Ayer is one of the most enthusiastic followers of this philosophy from the beginning of its development and probably contributed the most to its spread in England. *NOTA BENE* celebrates the 140-th Anniversary of Alfred Ayer's birth with a translation of the article about him in *Encyclopedia Britannica*; <https://www.tttt://www.britannica.com/biography/A-J-Ayer>.

The article was written by Ben Rodgers, Associate Director of the Institute for Public Policy Research, who is the author of a number of books, including *A.J. Ayer: A Life*. The translation of the article is done by Kamen Lozev.

АЛФРЕД ЕЙЪР

Сър Алфред Джулс Ейър (роден на 29 октомври 1910 г., Лондон, Англия - починал на 27 юни 1989 г., Лондон) е британски философ и педагог и водещ представител на логическия позитивизъм благодарение на неговата много известна творба *Език, истина и логика (Language, Truth, and Logic)* (1936). Въпреки че възгледите на Ейър се променят значително след 30-те години, ставайки по-умерени и все по-изтънчени, той остава верен на емпиризма, убеден, че цялото познание за света произтича от сетивния опит и че нищо в опита не оправдава вярата в Бог или в някаква друга неразбираема метафизична същност. Сами по себе си логическите му възгледи, изложени в елегантна кристално ясна проза, биха му осигурили място в историята на съвременната философия. Но Ейър, закачлив и общителен, беше и блестящ лектор, талантлив учител и успешен радио и телевизионен водещ, готов да предложи мненията си както за политиката и спорта, така и за логиката и етиката. Обявен за член на Британската академия през 1952 г. и рицар през 1970 г., той се превръща в един от най-влиятелните британски философи на двадесети век.

Ранен живот

Макар че Ейър е отгледан в Лондон, баща му, бизнесмен с френски и швейцарски произход, както и майка му, с холандско гражданство и еврейски произход, са родени в чужбина; Ейър израства, свободно говорейки френски. Изключително способно, макар и чувствително момче, той печели стипендия за колежа Итън (1923), където се отличава в класическите езици и литература, но няма възможност да изучава научни дисциплини - пропуск, за който винаги ще съжалява. През 1929 г. печели стипендия за класически езици и литература в Оксфордския университет, където изучава и философия. Неговият

възпитател Гилбърт Райл (1900–76) скоро описва Ейър като „най-добрия ученик, на когото съм преподавал досега“. Докато е в Итън, Ейър чете есетата на Бърtrand Ръсел (1872–1970), едно от които, „За ценността на скептицизма“ (On the Value of Scepticism) (1928), предлага „безумно парадоксална и подривна“ доктрина, която Ейър ще приеме като философски девиз за цял живот: „Не е желателно да се вярва на дадено твърдение (пропозиция), когато липсват каквито и да са основания да смятаме, че е истинно.“ В Оксфорд Ейър изучава „Трактат за човешката природа“ (1740) от радикалния емпирик Дейвид Хюм (1711–76) и открива наскоро публикувания „Tractatus Logico-Philosophicus“ (1921) от Лудвиг Витгенщайн (1889–1951). Инстинктивно непочтителен, той използва и двете произведения, за да атакува традиционно религиозните, социално консервативни фигури, които по това време доминират във философията в Оксфорд.

Език, истина и логика

След като си осигурява стипендия в колежа Крайстчърч, Ейър прекарва част от 1933 г. във Виена, където посещава дискусиите на Виенския кръг, група от предимно немски и австрийски философи и учени, които в този момент започват да привличат вниманието на философите от Англия и САЩ. Въпреки че Ейър говори лошо немски и едва ли е бил в състояние да участва в дискусиите, той се убеждава, че доктрината на логическия позитивизъм, която групата развива, бележи важен напредък в емпиричната традиция и се завръща в Англия като пламенен неопит. В рамките на две години и половина написва манифест за движението „Език, истина и логика“.

В тази творба, следвайки Витгенщайн и членовете на Виенския кръг, Ейър защитава верификационистка теория за значението (verificationist theory of meaning) (наричана още принцип на проверяемостта/верифицируемостта (verifiability principle)), според която дадено твърдение е смислено само ако е израз на пропозиция, чиято истинност или неистинност може да бъде верифицирана/проверена (поне по принцип) чрез опит. Той използва тази теория, за да аргументира, че метафизическото говорене за Бог, космоса или „трансцендентните ценности“ не е просто прекалено предположително, както по-ранните емпирици твърдят, а е буквално безсмислено. Специфичният принос на Ейър е развиването на този аргумент с изключителна яснота и строгост, показвайки как твърденията за външния свят, другите съзнания/умове и миналото могат да бъдат осмислени чрез анализ в термините на верификационизма. Аргументът му, че твърденията за морална преценка, тъй като не могат да бъдат проверени (are unverifiable), не са описания на факти, а просто „емоционални“ изрази на чувство, предизвикват особени противоречия.

Език, истина и логика в крайна сметка се превръща в едно от най-продаваните произведения на сериозната философия на двадесети век. Въпреки очевидните си способности обаче Ейър не успява да си осигури постоянна преподавателска позиция в Оксфорд - факт, който засилва враждебността му към философската върхушка там.

Въпреки твърдението на Ейър, че *Език, истина и логика* дава отговор на всички основни философски въпроси, проблемите, които той толкова уверено „решава“, скоро започват да го преследват. В поредица от важни статии, както и в книгата „Основите на емпиричното знание“ (1940), той се бори с критици, които се съмняват, че всички смислени обсъждания могат да бъдат анализирани от гледна точка на сетивния опит. По-специално, той за пръв път се обръща към внимателен анализ на „сетивните данни“ (sense data), за които емпириците винаги са твърдели, че са в основата на всички реални знания. С един характерен ход, Ейър сега твърди, че сетивните данни трябва да се разбират не като част от наличното в света, а като концептуални конструкции или логически фикции, които позволяват да се направи разлика между сетивния опит и материята, както и между явлението/видимостта (appearance) и реалността.

В годините около публикуването на *Език, истина и логика* философията трябва да се бори с по-неотложни проблеми. Като много млади хора от този период Ейър е критичен към онова, което смята за без-действен подход (do-nothing approach) на британското правителство към нарастването на безработицата у дома и към фашизма в чужбина. След като за кратко обмисля своето присъединяване към Британската комунистическа партия, Ейър вместо това се присъединява към Лейбъристката партия. Ранен и отявлен критик на политиката на Невил Чембърлейн на умиротворяване, Ейър се включва в Уелската гвардия веднага след избухването на войната. След завършване на офицерска школа той се присъединява към разузнавателното звено и става специалист по Франция и френската съпротива, като е произведен в чин майор. Военните му задачи го отвеждат в Ню Йорк, Алжир, а след освобождението на Франция в южната част на страната и в Париж.

Проблемът на знанието

В края на войната Ейър най-сетне си осигурява стипендия в Оксфорд. Една година по-късно, през 1946 г., той е назначен за Гроут професор по ментална философия в Университетския колеж (University College), Лондон. Въпреки че по време на войната в Англия са публикувани малко философски книги, Ейър установява, че сега философският климат е много различен. Повлияни от идеите на късния Витгенщайн, които едва сега стават известни извън Кеймбридж, група философи от Оксфорд, водени от Гилбърт Райл (1900 – 1976) и Джон Л. Остин (1911–60), убедително твърдят, че повечето философски проблеми са просто концептуални обърквания, които са резултат от недостатъчното внимание на философите към сложните начини, по които философски натоварените термини и техните сродни термини са били използвани в обикновената реч. Въпреки че Ейър разбира добре умората на философите от Оксфорд от метафизичните спекулации и подкрепя ангажираността им към внимателен концептуален анализ, той не споделя тяхната враждебност към философското теоретизиране. Ейър остава верен на възгледите на Ръсел, ранния Витгенщайн и логическите позитивисти и се възхищава на американски философи като Уилърд Ормън Куайн (1912–2000), който подобно на Ейър се опитва да гради върху работата на позитивистите.

Следващото десетилетие и половина, до началото на 60-те години, е може би най-плодотворното в живота на Ейър. Той трансформира отдела по философия на Университетския колеж в един от най-добрите в страната, съперник на тези в Кеймбридж и дори Оксфорд. Редактира няколко поредици книги, председателства различни дискуссионни групи, създава приятелство със своя герой Ръсел, изнася лекции по целия свят и значимо допринася за работата на литературни списания и радиопредавания. В същото време издава поредица от влиятелни статии – в това число „Изявленията за миналото“, „Феноменализмът“, „За онова, което е“, „За анализа на моралните съждения“ и „Може ли да има частен език?“. Тогава излиза и може би най-успешната му философска книга „Проблемът на познанието“ (1956).

В тази работа великите бойни прокламации на *Език, истина и логика* са заменени от по-тихо разглеждане на скептицизма, в което Ейър представя различните теории на познанието, изложени от философите като отговор на един радикален скептик, който обосновава наличието на пропуски между, от една страна, вярата във външен свят, в съществуването на други умове и в реалността на миналото, и, от друга, свидетелствата, на които се основават тези вярвания. Но докато по-рано Ейър се стреми към „редукция“ на всички смислени пропозиции до сетивните данни, чрез които те се проверяват, сега той признава, че не всичко може да бъде преведено на езика на сетивата; вместо това конструкциите, възникнали въз основа на опита, имат своята вътрешно присъща валидност.

Късни години

Ейър притежаваше разнообразни вкусове, наслаждаваше се на компанията на писатели, актьори и политици, както и на философи. Той беше особено близък с Хю Гайтскел, лидер на Лейбъристката партия до ранната му смърт през 1963 г., а по-късно се сближи с министъра реформатор и вътрешен секретар на Лейбъристката партия Рой Дженкинс. По това време, с известни опасения, през 1959 г. Ейър се завърна в Оксфорд, за да стане Уайкъм професор по логика. Мандатът му до пенсионирането през 1978 г. се оказа изключително щастлив. Все още обичаш да провокира и шокира другите, Ейър взе решение да премахне произнасянето на благодатта преди вечеря в колежа и публично осмиваше последните философски теории, идващи от Франция. Той обаче беше популярен колега и учител и остана философски продуктивен. През 1973 г. публикува „Централните въпроси на философията“ (*The Central Questions of Philosophy*), в който труд се завърна към близките му теми в теорията на познанието и представи основана на здравия разум концепция за света като теория, почиваща на сетивните данни.

Последното десетилетие от живота на Ейър беше неспокойно. През 1980 г. си отиде първата му съпруга Рене Лийс, с която се развежда през 1945 г., а година по-късно дъщеря им Валери умира внезапно от болестта на Ходжкин. През 1982 г. се развежда с втората си съпруга, писателката Дий Уелс. Третата му съпруга, Ванеса Лоусън (по-рано омъжена за Найджъл Лоусън, канцлерът на държавната хазна), почива през 1984 г., оставяйки го сам. Страдайки от емфизем, той рухва през 1988 г. и претърпява забележително близо-до-смъртта преживяване, в което, както по-късно описва, изглежда, се среща с „Господаря на Вселената” и неговите министри на пространството и времето. (Разказът му е погрешно разбран от някои критици като отказ от неговия атеизъм.) Точно преди да настъпи смъртта му през 1989 г., Ейър повторно се жени за Дий Уелс и се събира с дъщеря си, родена от холивудската колумнистка Шийла Грем. Това бе край в пълно съответствие с неговия пъстър личен живот, изпълнен с интересни събития.

Веднъж Ейър описва себе си като „Хорацио на Ръселовия *Хамлет*“. Но докато Ръсел беше превъзходящият логик, Ейър може би беше по-проницателният епистемолог с богато въображение. Помолен да оцени своя принос в края на живота си, Ейър отговаря: „Предполагам, че ме е грижа повече за това да съм казал нещо правилно във философията, ако нещо правилно изобщо съм казвал, отколкото че съм писал елегантно. Въпреки че и това ми харесва.”

Превод от английски: К. Лозев